

ВИЯВЛЕННЯ РІВНЯ СОЦІАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУ В МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

У даній статті досліджується питання рівня сформованості соціального інтелекту майбутніх соціальних працівників в розрізі професійної компетентності, а також розглядаються шляхи розвитку соціального інтелекту в умовах ВНЗ.

Ключові слова: соціальний інтелект, соціальний працівник, професійна компетентність, методика Дж. Гілфорда та М. Саллівена.

Постановка проблеми. Сучасні умови життя вимагають професіоналів своєї справи з високим інтелектуальним рівнем та сформованими практичними навичками та уміннями для ефективного виконання завдань в процесі трудової діяльності. Для молодих спеціалістів які закінчують ВНЗ це є дійсною проблемою щодо конкурентноспроможності на ринку праці через недостатність та відсутність досвіду роботи. Теоретичні знання та практична діяльність випускників ВНЗ досить часто бувають зовсім різними, так само як і високі показники інтелекту можуть і не відповідати високому рівню соціального інтелекту. Умови навчально-виховного процесу у вищій школі повинні сприяти становленню та розвитку необхідних якостей, здібностей студента задля підготовки висококваліфікованих спеціалістів. Тому існує об'єктивна потреба у вивченні рівня соціального інтелекту як складової професійної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери та забезпеченні його становлення в процесі професійної підготовки як неодмінної умови професійного становлення фахівців такого профілю, підвищення ефективності їх майбутньої професійної діяльності та розвитку.

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні, розробці та експериментальній перевірці умов та рівня сформованості соціального інтелекту як складової професійної компетенції майбутніх соціальних працівників та визначити психологічні умови його розвитку в процесі професійної підготовки.

Результати теоретичного дослідження. Професія соціальний працівник належить до типу професій "людина-людина". В ній домінує соціальний інтерес, інтерес до людини, групи людей, до взаємодій між ними, крім того, важливий дослідницький інтерес. Уміння встановлювати контакт, вільно спілкуватися, розуміти і прогнозувати діяльність власну і інших людей з різними індивідуальними особливостями, адекватно реагувати на мінливі умови міжособистісної взаємодії та деякі інші – все це не просто бажані риси соціального працівника, це професійно необхідні якості для ефективності роботи та компетентності соціальних працівників. Майже всі необхідні здібності, схильності, інтереси і особистісні якості, що розглядаються як професійно значущі в професії соціального працівника, відносяться до змістовних характеристик соціального інтелекту [3].

Соціальний інтелект забезпечує ефективну міжособистісну взаємодію, позаяк визначає правильне розуміння різних аспектів поведінки інших людей та саморозуміння. Він забезпечує прогнозування розвитку міжособистісних взаємин, психологічну проникливість у стосунках, допомагає долати кризи та стресові ситуації, що пов'язані із взаємодією [4]. Основними складовими компонентами соціального інтелекту є спроможність до рішення практичних завдань, вербальні здатності та соціальна компетентність.

Згідно з концепцією Дж. Гілфорда, соціальний інтелект представляє систему інтелектуальних здібностей, незалежну від факторів загального інтелекту. Ці здібності також, як і загальноінтелектуальні, можуть бути описані у просторі трьох перемінних: зміст, операції, результати. Дж. Гілфорд виділив лише одну операцію – пізнання і зосередив свої дослідження на пізнанні поведінки. Ця здібність включає 6 факторів:

1. Пізнання елементів поведінки – здібність виділяти з контексту вербальну і невербальну експресію поведінки;
2. Пізнання класів поведінки – здібність розпізнавати загальні властивості у деякому потоці експресивної або ситуативної інформації про поведінку;
3. Пізнання відношень поведінки – здібність розуміти відношення, які існують між одиницями інформації про поведінку.
4. Пізнання системи поведінки – здібність розуміти логіку розвитку цілісних ситуацій взаємодії людей, сутність їх поведінки в цих ситуаціях.
5. Пізнання перетворень поведінки – здібність розуміти зміни значень подібної поведінки (вербальної або невербальної) в різних ситуаціях, ситуаційних контекстах.
6. Пізнання результатів поведінки – здібність передбачення наслідків поведінки, виходячи з наявної інформації.

Модель Дж. Гілфорда відкрила дорогу для побудови тестової батареї, яка діагностує соціальний інтелект [5].

За твердженням ряду авторів (Б. Г. Ананьєв, О. О. Бодальов, Ховард Гарднер, В. М. Мясичев, О. М. Леонтєв, Л. А. Петровська, О. Г. Ковальов), соціальний інтелект людини виявляється в увазі, сприйнятті, пам'яті, уяві, мисленні, що функціонують як єдина, цілісна система і актуалізуються у

тісному взаємозв'язку один з одним. Близьким в якійсь мірі поняттю соціального інтелекту є використовуване В.О. Лабунською поняття "соціально-перцептивна здатність", під якою розуміється здатність, що формується в спілкуванні і забезпечує можливість адекватного відображення психічних станів людини, його властивостей і якостей, здатність передбачати свій вплив на цю людину.

У вітчизняній психології поняття "соціальний інтелект" було розглянуто рядом дослідників. Однією з перших цей термін описала М.І. Бобнева (1979). Вона визначала його в системі соціального розвитку особистості. Розвиток соціального інтелекту особистості рядом авторів (Л.І. Анциферова, А.А. Бодальов, Я.Л. Коломінський, О.М. Леонтєв, Б.Ф. Ломов, А.В. Петровський) розуміється як саморух в системі відносин з іншими людьми та є необхідною умовою існування самої особистості. Специфіка даного підходу до вивчення особистості полягає в проблемі взаємозв'язку комунікативної та пізнавальної активності, що є основними компонентами соціального інтелекту. Грунтуючись на концепції А.В. Петровського і його підходу до розвитку особистості виділяють два підходи до розвитку соціального інтелекту учнів юнацького віку.

Перший підхід – психологічний, полягає в понятті, що розвивається. У рамках цього підходу природно припустити, що в межах одного і того ж віку різні види діяльності можуть виконуватися в силу можливостей особистості в той чи інший період, а активно обрані нею в групах, що розрізняються між собою за рівнем розвитку.

Другий підхід – власне педагогічний, що і як має бути сформовано в особистості, щоб вона відповідала соціальним вимогам. У рамках цього підходу діяльність завжди виступає як провідна для розвитку особистості, опосередковуючи її відносини з соціальним середовищем, її спілкування з оточуючими, конструюючи "соціальну ситуацію розвитку" [2].

Таким чином, соціальний інтелект студента сприяє спілкуванню з іншими людьми, дає можливість і безпосередньої взаємодії з ними вирішувати задачі, де неодмінною умовою досягнення потрібного результату виступає облік людського фактора, що є невід'ємною частиною в професійній діяльності соціального працівника. Більш того, соціальний інтелект дозволяє самій людині оцінювати власні переваги і недоліки, співвідносити свої вчинки з вимогами формування у нього моральних і професійних норм, а також є необхідною умовою ефективної міжособистісної взаємодії та успішної соціальної адаптації особистості. Соціальний інтелект може розглядатися як здатність, яка забезпечує пізнання; відображення і розуміння; запам'ятовування і структурування соціально-психологічних характеристик людини і групи, прогнозування її поведінки та діяльності. На основі сучасного наукового підходу пропонується таке визначення соціального інтелекту: "соціальний інтелект" – це усвідомлена позиція особи щодо оцінки соціальних відносин в суспільстві, соціальній групі, свого місця в статусно-рольовій структурі організації на основі добровільного вибору стратегії власного життя та способів її досягнення [2].

Методика та процедура дослідження. З метою вияву особливостей рівня соціального інтелекту майбутніх соціальних працівників нами було проведене емпіричне дослідження. Дослідження проводилось в листопаді 2015р. на базі факультету соціальної роботи ННІ права соціальних технологій ЧНТУ. Вибірку дослідження склали студенти, які навчаються за спеціальністю "Соціальна робота" перші та п'яті курси, всього 100 чоловік.

Відповідно до теми, мети та завдань дослідження нами була використана методика "Дослідження соціального інтелекту" Дж. Гілфорда та М. Саллівена, її адаптований варіант. Методика "Дослідження соціального інтелекту" Дж. Гілфорда та М. Саллівена складається з чотирьох субтестів: субтест № 1 "Історії з завершенням" дає можливість виявити фактор пізнання результатів поведінки, тобто здатність передбачати наслідки поведінки учасників взаємодії в певній (визначеній) ситуації; субтест № 2 "Групи експресій" вимірює фактор пізнання класів поведінки, а саме здатність до логічного узагальнення, виділення загальних суттєвих ознак у різних невербальних реакціях людини; субтест № 3 "Вербальна експресія" визначає фактор пізнання перетворення поведінки: здатність розуміти зміни значення подібних вербальних реакцій людини залежно від контексту ситуації, які їх викликають, також діагностується фактор відношень поведінки; субтест № 4 "Історії з доповненням" вимірює пізнання систем поведінки, тобто здатності розуміти логіку розвитку ситуації взаємодії, значення поведінки людей в конкретних ситуаціях. Стимульний матеріал являє собою набір із чотирьох тестових зошитів. Кожний субтест має 12-15 завдань. Час проведення субтестів обмежений [1].

Аналіз результатів дослідження. Результати аналізу методики "Дослідження соціального інтелекту" Дж. Гілфорда та М. Саллівена дозволяють виявити рівень розвитку соціального інтелекту в досліджуваній вибірці. Результати подано в Таблиці 1.

Таблиця 1

Результати діагностики рівня соціального інтелекту студентів за тестом Дж. Гілфорда та М. Саллівена

Група досліджуваних	Середньогруповий показник успішності виконання субтестів			
	Субтест № 1 "Історії з завершенням"	Субтест № 2 "Групи експресій"	Субтест № 3 "Вербальна експресія"	Субтест № 4 "Історії з доповненням"
Студенти 1 курс	9.6	7.5	7.4	5
Студенти 5 курс	8.5	7.1	7.3	4.5

Результати аналізу відповідей респондентів дозволяють виявити рівень соціального інтелекту, динаміка показників свідчить, що в студентів показники успішності виконання усіх субтестів досить низькі. Загальний рівень розвитку соціального інтелекту за композитною оцінкою визначається як середньо вибіркова норма та середньо слабкий. Аналіз успішності виконання субтесту № 1 показує, що здатність передбачати наслідки поведінки учасників взаємодії у визначеній ситуації для студентів становить найвищі показники з усіх субтестів. Недостатню чутливість до емоційних станів оточуючих демонструють також показники успішності субтесту № 2. Показники успішності розуміння змісту вербальних повідомлень залежно від їхнього контексту й характеру взаємин людей зафіксовані нами для студентів на середньому рівні. Найменшу продуктивність результатів респондентів було виявлено нами при аналізі завдань субтесту № 4, що вказує на недостатні вміння в передбаченні причин розгортання подій соціального життя за конкретним сценарієм. В цілому, провідні здібності до розшифровки невербальної експресії та розуміння структури і логіки розвитку міжособистісних комунікацій (субтести № 2 та № 4) для досліджуваної вибірки мають досить низькі показники успішності, що визначатиме недостатню контактність та дружелюбність у спілкуванні, нерозвинену емпатію та соціально-перцептивні здібності, низьку сприйнятливості до зворотного зв'язку.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отримані результати вимагають якісного нового підходу до підготовки фахівців соціальної роботи та створення відповідних педагогічних умов для розвитку соціального інтелекту. Тому ми пропонуємо такі шляхи розвитку соціального інтелекту в умовах ВНЗ: 1) впровадження спецкурсу для студентів спеціальності "соціальна робота"; 2) впровадити практику в установах соціальної сфери впродовж семестру задля застосування теоретичних знань для вирішення практичних ситуацій; 3) залучити студентів до участі в тренінгах, соціальних заходах; 4) задля досягнення дидактичних цілей навчання виділити більше годин в навчальному плані на інтерактивні, проблемні, ігрові, проєктні методи навчання; 5) забезпечити максимальне самовираження студентів, виявлення їх здібностей, нахилів, умінь; 6) формування позитивних сугестивних комплексів, установок. Для ефективного підвищення рівня соціального інтелекту була розроблена комплексна авторська програма тренінгу розвитку соціального інтелекту.

Використані джерела

1. Загальна психологія: Курс лекцій / П. А. Козляковський; В.о. Нац. ун-т "Києво-Могилянська академія". – Миколаїв : МФ НаУКМА, 2002.– 220 с.
2. Миرونюк Є.В. Соціальна ідентифікація як форма розвитку соціального інтелекту майбутніх соціальних працівників // Є.В. Миرونюк // Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія: збірник / Черніг. держ. технол. ун-т. – Чернігів: Черніг. держ. технол. ун-т, 2012. – № 1 (1). – 159 с.
3. Миرونюк Є.В. Розвиток соціального інтелекту як складова професійної компетенції соціальних працівників / Є.В. Миرونюк, Д.С. Симонок // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г.Шевченка [Текст]. Вип. 115 / Черн. нац. пед. ун-т ім. Т.Г.Шевченка; гол. ред. Носко М.О. – Чернігів: ЧНПУ, 2014.- 300с.
4. Мельничук О.Б Соціальний інтелект як складова професійного інтелекту майбутніх фахівців соціальної сфери / О.Б. Мельничук //Науковий вісник Херсонського державного університету. Вип. 1. Том 2, 2014 С.52-57
5. The nature of human intelligence [by] J. P. Guilford. New York, McGraw-Hill [1967] 538 p.

Myronyuk E. V. Symonok D. S.

IDENTIFICATION OF LEVEL OF SOCIAL INTELLIGENCE OF FUTURE SOCIAL WORKERS

This article examines the issue of formation of social intelligence of future social workers in the context of professional competence, and discusses ways of social intelligence in terms of higher education. The profession of social worker belongs to the "person-person" professions. The ability to establish the contact, to easily communicate, to understand and predict the activity of their own and other people with different individual characteristics react to the changing conditions of interpersonal interaction, and some other – they are not just the eligible features of social worker, but professionally necessary qualities for work efficiency and the competence of social workers. The profession of social worker is classified as aid, the predominant categories of it are: the social interest, interest to the person, group of people, the interactions between them, and especially significant is the research interest. All the necessary skills, inclinations, interests and personal qualities that are seen as important in a professional social worker profession, relating to the characteristics of meaningful social intelligence.

For the purpose of display features of social intelligence of future social workers it was conducted an empirical study. The results of the analysis of the methodology of "the Study of social intelligence" by J. Guildford and M. Sullivan allow to identify the low level of development of social intelligence. The results demand a new approach to high-quality training of specialists in social work and the creation of appropriate educational environment for the development of social intelligence. For increase the level of social intelligence have been proposed ways of social intelligence in terms Universities.

Key words: social intelligence, social worker, professional competence, technique of research of social intelligence J. Guildford and M. Sullivan

Стаття надійшла до редакції 26.05.2015